

PALVELDUSE PÄRITOLU

ALGELISEL religioonil on bioloogiline päritolu, see kujunes evolutsiooni käigus loomulikult teel, kui mitte arvestada kõlbelisi kaastähendusi ja mitmeid vaimseid mõjutusi. Kõrgematel loomadest on hirmud, kuid puuduvad illusioonid, seetõttu pole neil ka religiooni. Inimene loob algelise religiooni oma hirmudest ja oma illusioonide abil.

² Inimliigi evolutsioonis esineb palveldus selle algelistes avaldumisvormides juba ammu enne seda, kui inimhinnatus suudab formuleerida keerulisemaid ettekujutusi oma praegusest ja tulevase elust, mida võiks nimetada religiooniks. Varane religioon oli olemuselt täiesti intellektuaalne ja tugines tervenisti assotsiatsioonidele. Palveldamisobjektid olid täiesti sugestiivsed: nendeks olid läheduses asuvad loodusobjektid või asjad, mis tundusid lihtsameelsete primitiivsete urantialaste igapäevaelu kogemustega võrreldes tähtsad.

³ Kui religioon arenes loodusekummardamisest edasi, omandas see vaimsed juured, aga oli siiski alati tingitud sotsiaalsest keskkonnast. Loodusekummardamise arenedes tekkis inimesel nägemus tööjaotusest surmajärgses maailmas; järvedel, puudel, koskedel, vihmal ja sadadel muudel maistel nähtustel olid omad loodusvaimud.

⁴ Surelik inimene on ühel või teisel ajal kummardanud kõike, mis maakeral on olemas, kaasa arvatud iseennast. Ta on palveldanud ka peaaegu kõike, mida võib kujutleda taevas ja allpool maapinda. Ürginimene kartis kõiki jõu avaldumisi; ta kummardas kõiki loodusnähtusi, mida ei suutnud mõista. Võimsad loodusjõud, näiteks tormid, üleujutused, maavärinad, maalihked, vulkaanid, tulekahjud, kuumus ja pakane, avaldasid inimese avarduvale meelele sügavat mõju. Elu seletamatuid asju nimetatakse praegugi „vääramatuks jõuks” ja „Jumala äraarvamatuks tahteks”.

1. KIVIDE JA KINKUDE KUMMARDAMINE

¹ Inimese esimene palveldamisobjekt oli kivi. Tänapäeval palveldavad Lõuna-India kateri rahvas ja arvukad Põhja-India hõimud ikka veel kivi. Jaakob magas kivil, sest ta austas ja isegi võidis seda. Raahel peitis mitu püha kivi oma telki.

² Kivid jätsid varasele inimesele erakordse mulje just sellega, et nad võisid nii äkki ülesharitud põllule või karjamaale ilmuda. Erosiooni ega maalihete tagajärgedest ei teatud toona midagi. Samuti olid kivid

sügavat muljet avaldavad seetõttu, et sarnanesid sageli loomadele. Tsiiviliseeritud inimese tähelepanu köidavad mägedes arvukad kivimoodustised, mis on väga sarnased loomadega või isegi inimnäolised. Ent kõige tugevama mulje jätsid meteorid, mida ürginimesed nägid lõõskavalt suursugustena läbi atmosfääri vuhisemas. Lendtäht äratas varases inimeses aukartust ja ta oli kergesti valmis uskuma, et need lõõmavad viirud tähistavad vaimu teed maakerale. Pole ime, et inimesed hakkasid niisuguseid nähtusi kummardama, eriti kui nad hiljem need meteoriidid üles leidsid. Ja see viis ka kõigi teiste kivide veelgi suuremale austamisele. Bengalis kummardavad paljud meteoriiti, mis 1880. a maakerale langes.

³ Kõigil vanaaja sugukondadel ja hõimudel olid omad pühad kivid ja enamik nüüdisaegseid rahvaid austab teatud määral mõningaid kive — kalliskive. Indias austati viiest kivist koosnevat rühma; Kreekas kuulus sellesse rühma kolmkümmend kivi; punaste inimeste austusobjektiks oli tavaliselt kiviring. Roomlased heitsid alati kivi õhku, kui soovisid Jupiteri tunnustajaks kutsuda. Indias võib kivi veel tänapäevalgi tunnustajana kasutada. Mõnes piirkonnas kasutatakse kivi seaduse talismanina ja kivi mainele toetudes õnnestub kurjategijaid kohtusse kutsuda. Lihtsurelikud ei samasta siiski Jumalust alati austava riituse objektiga. Paljudel juhtudel on fetišid pigem reaalselt palveldamisobjektide sümbolid.

⁴ Eriliselt austasid vanaaja inimesed kivides leiduvaid auke. Arvati, et poorsed kivid on ebatavaliselt tõhusad haiguste ravimisel. Kõrvadesse kivide kandmiseks auke ei tehtud, kuid kivid pandi kõrva, et kõrvaauke lahti hoida. Ka nüüdisajal teevad ebausklikud inimesed müntidesse auke. Aafrika põliselanikud sooritavad oma kivifetišitega mitmesuguseid toiminguid. Tegelikult valitseb kõigi vähearenenud hõimude ja rahvaste seas kivide ebausklik austamine. Kivide kummardamine on praegugi veel kogu maailmas laialt levinud. Hauakivi püsib kui nende kujundite ja iidolite sümbol, mis raiuti kivisse seoses usuga lahkunud kaasinimeste hingedesse ja vaimudesse.

⁵ Kivide kummardamisele järgnes kinkude kummardamine ja esimesed künkad, mida palveldati, olid suured kivimoodustised. Peagi sai tavaks uskuda, et mägedes elavad jumalad, see andis aga täiendava põhjuse maapinna kõrgemaid kohti kummardada. Aja möödudes hakati mitmeid mägesid seostama teatava-

te jumalatega ja seetõttu pühadeks mägedeks pidama. Ebausklikud ürginimesed uskusid oma teadmatuses, et koopad viivad allilma, kus elavad kurjad vaimud ja deemonid, mägesid seevastu seostati hiljem väljakujunenud ettekujutustega headest vaimudest ja jumalustest.

2. TAIMEDE JA PUUDE KUMMARDAMINE

¹ Taimi algul kardeti ja hiljem kummardati neist saadavate joovastavate vedelike tõttu. Ürginimene uskus, et joove teeb jumalikuks. Selles kogemuses arvati olevat midagi ebatavalist ja püha. Ka nüüdisajal kasutatakse alkoholi puhul sõna „piiritus”.

² Varane inimene vaatas võrsuvat vilja kartuse ja ebauskliku aukartusega. Apostel Paulus ei olnud esimene, kes sai võrsuvast viljast sügavaid vaimseid õppetunde ja rajas sellele religioossed uskumused.

³ Puude kummardamise kultused kuuluvad vanimate usuliste ilmingute rühma. Kõik muistsed abielud sõlmiti puude all ja lapsi soovivaid naisi nähti vahel metsas tugevat tammepuud kirglikult embamas. Paljusid taimi ja puid austati nende tõelise või kujuteldava ravitoime pärast. Metslane uskus, et kõik keemilised toimed tulenevad otseselt üleloomulike jõudude tegevusest.

⁴ Puuvaimude kohta oli eri hõimudel ja rahvastel väga erinevaid mõtteid. Mõnes puus elasid head vaimud, teises petlikud ja julmad. Soomlased uskusid, et enamikus puudes elavad head vaimud. Šveitslased aga umbusaldasid puid kaua aega, arvates, et neis asuvad riuklikud vaimud. India ja Venemaa idaosa elanikud peavad puuvaimu halbadeks. Patagoonlased kummardavad puid veel praegugi nagu varased semiididki. Kaua aega pärast seda, kui heebrealased lakkasid puid palveldamast, jätkasid nad siiski oma erinevate jumaluste austamist saludes. *Elupuu* kultus oli kunagi levinud kõikjal peale Hiina.

⁵ Uskumus, et puust võluvitsaga saab kindlaks teha vee või kalliskivide asukoha maapõues, pärineb vanaaja puukultustest. Mõned neist iidsetest puukummardamistavadeist ja hilisema aja puukultustest on säilinud meiupuuna, jõulupuuna ja ebauskliku tavana koputada vastu puud.

⁶ Paljud varaseimad looduse austamise vormid segunesid hiljem väljakujunenud palveldamisviisidega, kuid varaseimat tüüpi palvused, millele ergutasid meeleadivaimud, toimusid ammu enne seda, kui inimkonna äsjaarganud religioossus hakkas täielikult reagerima vaimsetele mõjutustele.

3. LOOMADE KUMMARDAMINE

¹ Ürginimese suhtumine kõrgematesse loomadesse oli iseäralik ja sõbralik. Tema esivanemad olid elanud loomadega koos ja isegi nendega paari heitnud. Lõuna-Aasias usuti vanal ajal, et inimese hing tuleb looma kujul maa peale tagasi. Selles uskumuses oli säilinud veelgi varasem loomade kummardamise tava.

² Varased inimesed austasid loomi nende jõu ja kaaluse pärast. Nad pidasid looma teravat haistmis-meelt ja kaugelenägevaid silmi märgiks, et see olend saab vaimudelt abi. Kõiki loomi on mingil ajal mõne rahva poolt kummardatud. Nende palveldamisobjektide hulka kuulusid ka pooleldi inimeseks ja pooleldi loomaks peetud olendid, näiteks kentaurid ja merineitsid.

³ Heebrealased kummardasid kuni kuningas Hiskija ajani madusid ja hindudel on oma kodumadudega veel praegugi sõbralikud suhted. Hiinlaste draakonikummardamine pärineb samuti maokultusest. Mao tarkus oli kreeka meditsiini sümbol ning madu kasutavad logona ka praegused arstid. Maomaagia pärineb *ussikultusest* haaratud naisšamaanide ajast, kes muutusid igapäevaste maohammustuste tagajärjel ussimürgi suhtes immuunseks, sattudes sellest tegelikult isegi sõltuvusse, nii et ei saanud enam selleta elada.

⁴ Putukate ja muude loomade kummardamisele aitas kaasa kuldreegli „tee teistele (kõigile eluvormidele) sama, mida soovid endale” hilisem vääriti tõlgendamine. Muistsed inimesed uskusid kunagi, et tuul tekib alati lindude tiivalöökidest ning seetõttu kartsid ja samas kummardasid kõiki tiivulisi olendeid. Põhjamaadel arvati vanasti, et varjutusi põhjustab hunt, kes on osa kuud või päikest alla neelanud. Hindudel esineb Višnu sageli hobusepeaga. Loomasümbol esindab tihhti mõnda unustusse vajunud jumalat või kadunud kultust. Religiooni arengu algusjärgus sai lambast tüüpiline ohvriloom ja tuvist rahu ning armastuse sümbol.

⁵ Religioonis võib esineda nii häid kui ka halbu sümboleid, olenevalt sellest, kas ja mil määral tõrjub sümbol kõrvale esialgse palveldamisidee. Sümbolikat ei tohiks segi ajada otsese ebajumalakummardamisega, mille puhul füüsilist objekti otseselt ja tegelikult palveldatakse.

4. LOODUSJÕUDUDE KUMMARDAMINE

¹ Inimkond on kummardanud maad, õhku, vett ja tuld. Ürgrassid austasid allikaid ja kummardasid jõgesid. Isegi praegu õitseb Mongoolias mõjukas jõekultus. Babüloonias sai ristimine usutseremooniaks ja kord aastas harrastasid rituaalseid suplusi creeki hõimu indiaanlased. Muistsel inimesel oli kerge kujutada, et vulisevates ojades, purskuvates allikates, voolavates jõgedes ja mühisevates koskedes elavad vaimud. Voolavad veed jätsid lihtsameelsele inimesele ereda mulje, pannes ta uskuma vaimude mõjusse ja üleloomulikesse jõududesse. Vahel keelduti uppujat abistamast, sest kardeti mõnda jõejumalat sellega solvata.

² Paljud objektid ja arvukad sündmused on erinevaid rahvaid eri aegadel religioosselt stimuleerinud. Veel praegugi kummardavad paljud India mäestiku hõimud vikerkaart. Nii Indias kui ka Aafrikas peetakse vikerkaart hiiglaslikuks taevaseks maoks, heebrealased ja kristlased nimetavad seda aga „lepingu kaareks”. Sel, mida ühes maailma osas soodsaks peetakse, võib kuskil mujal arvatavalt ka ebasoodne mõju olla. Lõuna-Ameerikas on idatuul jumal, sest toob vihma; Indias on see kuri vaim, sest toob tolmu ja põhjustab põuda. Iidsed beduiinid uskusid, et liivakeeriseid tekitab loodusvaim ja isegi Moosese ajal oli usk loodusvaimudesse nii tugev, et nad jäid heebrea usundisse tule-, vee- ja õhuinglitena.

³ Nii pilvi, vihma kui ka rahet on arvukad hõimud ja paljud varased looduskultused samuti kartnud ja kummardanud. Tugevad tuuled koos kõuemürina ja piksega tekitasid muistses inimeses aukartust. Need tormitsevad loodusjõud jätsid temasse nii sügava mulje, et äikest peeti vihase jumala hääleks. Tulekummardamine ühines äikesehirmuga ja levis laialdaselt paljude algeliste rühmade seas.

⁴ Tuli segunes ürgaja hirmudest vaevatud surelike meeles maagiaga. Maagia kummardaja mäletab eredalt üht juhuslikult õnnestunud nõidust, unustades muretult kümned negatiivsed tulemused, täielikud ebaõnnestumised. Tule austamine jõudis kõrgpunkti Pärsias, kus see püsis kaua. Mõni hõim kummardas tuld, nagu oleks see ise jumalus, teised palveldasid seda kui austatud jumaluste puhastava ja vabastava vaimu leegitsevat sümbolit. Vestaneitsid pidid valvama püha tuld ja kahekümnenal sajandil kuulub küünalde põletamine paljude usuteenistuste rituaali juurde.

5. TAEVAKEHADE KUMMARDAMINE

¹ Kivide, küngaste, puude ja loomade kummardamine arenes loomuldasa loodusjõudude kartlikust austusest päikese, kuu ja taevatähtede jumalikustamiseni. Indias ja mujalgi peeti tähti lihalikust elust lahkunud suurmeeste aulisteks hingedeks. Kaldea tähekkultuslased pidasid end taevaisa ja maaema lasteks.

² Kuu kummardamine eelnes päikese kummardamisele. Kuu austamise kõrgpunkt oli küttemisajastul, päikese kummardamine sai põhiliseks usutseremooniaks järgnevatel põllumajandusaegadel. Päikese kummardamine juurdus esmakordselt ulatuslikult Indias ja püsis seal ka kõige kauem. Pärsias kujunes päikese austamisest hiljem Mithra kultus. Paljud rahvad pidasid päikest oma kuningate esiisaks. Kaldealased seadsid päikese „Universumi seitsme ringi” keskele. Hilisemad tsivilisatsioonid austasid päikest sellega, et andsid tema nime esimesele nädalapäevale.

³ Päikesejumal arvati olevat müstiline isa neitsistsündinud määratud poegadele, keda annetatakse aeg-ajalt soositud rahvaid päästma. Need üleloomulikud lapsed saadeti alati mõnele pühale jõeale tuulte ja lainete meelevalla, kust nad imelisel moel leiti, misjärele nad kasvasid imepäraseks isiksusteks ja oma rahva päästjateks.

6. INIMESE KUMMARDAMINE

¹ Palveldanud kõike maa peal ja kõrgel taevas, ei ole inimene kõhelnud jumaldamast samamoodi ka ennast. Lihtsameelne metslane ei erista loomi, inimesi ja jumalaid väga selgelt.

² Muistne inimene pidas kõiki ebatavalisi isikuid üleloomulikeks ja kartis sääraseid olendeid nii väga, et austas neid aukartlikult, kohati lausa palveldades. Isegi kaksikute sünnitamist peeti kas väga õnnetoovaks või väga pahaendeliseks sündmuseks. Nõdra-meelseid, langetõbiseid ja vaimuhaigeid kummardasid sageli nende normaalse mõistusega kaaslased, kes uskusid, et neis ebanormaalses isikutes elavad jumalad. Kummardati preestreid, kuningaid ja prohveteid; vanaaja pühamehed arvati olevat jumaluste ilmutused.

³ Hõimujuhid surid ja nad ülendati *jumalusteks*. Hiljem kuulutati silmapaistvad hinged pärast surma *pühakuteks*. Kuni arengule kaasa ei aidatud, ei tekkinud kunagi kõrgemaid jumalaid lahkunute ausse tõstetud, ülendatud ja arenenud vaimudest. Varasel arenguastmel loob religioon ise endale jumalad. Ilmutuse käigus loovad Jumalad religiooni. Arenev religioon

loob ise endale sureliku inimese kuju ja näo järgi jumalad, ilmutuslik religioon püüab arendada ja muundada surelikku inimest Jumala kuju ja näo järgi.

⁴ Vaime-jumalaid, kes arvati olevat inimlikku päritolu, tuleks eristada loodusjumalatest, sest looduse kummardamine arendas välja panteoni — jumalate tasemele tõstetud loodusvaimud. Looduskultused arenesid edasi koos hiljem tekkinud tondikultustega ja nad mõjutasid teineteist vastastikku. Paljud religioosid süsteemid sisaldasid duaalse jumaluse kontseptsiooni, mis hõlmas nii loodusjumalaid kui ka vaimejumalaid; mõnes usundis on need kontseptsioonid segadusseajavalt vastastikku läbi põimunud, näiteks oli vaimust kangelane Thor ka välgu isand.

⁵ Ent oma kõrgpunkti jõudis inimese kummardamine inimese poolt siis, kui ilmalikud valitsejad nõudsid alluvatelt suurt austust ja väitsid oma nõudmiste kinnituseks, et põlvnevad jumalusest.

7. PALVELDAMISVAIM JA TARKUSEVAIM

¹ Looduse kummardamine näib olevat tekkinud ürgaja meeste ja naiste meeles loomulikult ja spontaan-

selt ning nii see ka oli; ent nende algelises meeles teaduses kogu selle aja kuues meelevaim, mis oli neile rahvastele annetatud inimevolutsiooni seda faasi suunava mõjuna. See vaim stimuleeris pidevalt inimliigi palveldamistungi, ehkki selle esimesed avaldumised olid väga algelised. Palveldamisvaim pani inimese palveldamistungile selge aluse, kuigi palveldamine oli motiveeritud loomalikust hirmust ja keskendus algul loodusobjektidele.

² Peate arvestama, et kogu arengut juhtivaks ja kontrollivaks mõjuriks oli tunne, mitte mõte. Algelse meele jaoks pole hirmul, vältimisel, austamisel ja palveldamisel erilist vahet.

³ Kui palveldamistungi manitseb ja suunab tarkus — meditatiivne ja kogemuslik mõtlemine —, kujuneb see tõelise religiooni ilminguks. Kui seitsmes meelevaim, tarkusevaim, jõuab tõhusa hoolekandeni, pöörab palveldav inimene oma palge looduselt ja loodusobjektidelt looduse Jumala ja kõige loodusliku iga- vese Looja poole.

⁴ [Esitanud Nebadoni Kirgas Õhtutäht]